

TIBBIYOTNING TARIXIY RIVOJLANISHI

Baxtiyorov Elbek Farruxbek og'li*Kokand university Andijon filiali davolash yonalishi talabasi*

Annotatsiya: Maqolada tibbiyotning tarixiy rivojlanish bosqichlari, uning ibtidoiy jamiyatdan boshlab zamonaviy ilm-fanga asoslangan tibbiyotga qadar kechgan evolyutsiyasi yoritilgan. Qadimgi sivilizatsiyalarning tibbiyotga qo'shgan hissasi, antik davr olimlarining ilmiy kashfiyotlari, o'rta asrlardagi islom olamining tibbiyotga qo'shgan hissasi hamda yangi davr va zamonaviy tibbiyotning yutuqlari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, maqolada Gippokrat, Ibn Sino, Lui Paster, Aleksandr Fleming kabi mashhur shifokor va olimlarning tibbiyotga qo'shgan hissasi ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: tibbiyot evolyutsiyasi, qadimgi tibbiyot, o'rta asr tibbiyoti, zamonaviy tibbiyot, genetik tibbiyot, organ transplantatsiyasi, tibbiy innovatsiyalar

Keywords: evolution of medicine, ancient medicine, medieval medicine, modern medicine, genetic medicine, organ transplantation, medical innovations

Tibbiyot insoniyatning eng qadimgi va muhim fanlaridan biri bo'lib, uning rivojlanishi jamiyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liq. Insoniyat tarixida sog'liqni saqlash va kasalliklarni davolash masalalari doim dolzarb bo'lib kelgan. Dastlabki davrlarda odamlar kasalliklarni sehr-jodu va diniy marosimlar orqali davolashga uringan bo'lsalar, keyinchalik tabiiy vositalardan foydalangan holda aniq tibbiy usullarni ishlab chiqishga intilganlar. Shu sababli, tibbiyot turli sivilizatsiyalar va davrlar davomida bosqichma-bosqich taraqqiy etib kelgan.

Qadimgi tibbiyot insoniyat tarixidagi eng dastlabki tibbiy bilimlar va amaliyotlarni o'z ichiga oladi. Dastlabki davrlarda odamlar kasalliklarni ilohiy kuchlar, yovuz ruhlar yoki sehr-joduga bog'liq deb hisoblashgan. Shu sababli, davolash jarayonida diniy marosimlar, duo va sehrgar shifokorlarning amaliyotlari asosiy o'rin tutgan. Biroq vaqt o'tishi bilan odamlar tabiatdagi turli o'simliklar, hayvonlarning a'zolari va minerallarning shifobaxsh xususiyatlarini kashf etgan. Shu tariqa, qadimgi sivilizatsiyalar tibbiyotni rivojlantira boshlagan.

Qadimgi tibbiyot. Qadimgi davrlarda tibbiyot asosan diniy va sehrli tushunchalar bilan bog'liq bo'lgan. Odamlar kasalliklarni ruhlar yoki xudolar tomonidan yuborilgan deb hisoblashgan. Davolash usullari asosan o'simliklar, hayvonlar va minerallardan tayyorlangan dorilar, shuningdek, turli marosimlar va sehrli amallarni o'z ichiga olgan.

Qadimgi Misr, Mesopotamiya, Hindiston va Xitoy kabi sivilizatsiyalarda tibbiyot ancha rivojlangan. Misrliklar jarrohlik, anatomik bilimlar va sanitariya sohasida yutuqlarga erishgan. Hindistonda Ayurveda tibbiyoti shakllangan, Xitoyda esa

akupunktur va o'simliklar bilan davolash usullari keng tarqalgan. Masalan:

Qadimgi Misr tibbiyoti. Qadimgi Misr tibbiyoti eng qadimgi va rivojlangan tibbiyot tizimlaridan biri hisoblanadi. Misrliklar kasalliklarni tashxislash, jarrohlik amaliyotlari o'tkazish va dorivor o'simliklardan foydalanish bo'yicha ancha ilg'or tajribaga ega bo'lishgan. Arxeologik topilmalar shuni ko'rsatadiki, Misr shifokorlari jarrohlik usullari, suyak sinishlarini bog'lash va tish davolash bo'yicha yaxshi bilimlarga ega bo'lishgan.

Misr tibbiyotining asosiy xususiyatlari

Kasalliklarni diniy asosda tushuntirish – shifokorlar kasalliklarni xudolar tomonidan yuborilgan sinov deb hisoblashgan va shifo topish uchun ibodat va qurbonliklar qilganlar.

Tibbiy qo'lyozmalar – Edvin Smit papiruslari va Ebers papiruslari misrliklarning tibbiyotga oid eng qadimgi yozma manbalaridir. Ular kasalliklar, dorivor moddalar va jarrohlik amaliyotlari haqida ma'lumot beradi.

Jarrohlik va mumiyolash san'ati – Misrliklar murdalarni mumiyolash jarayonida ichki a'zolari chiqarish va saqlashni yaxshi o'zlashtirishgan. Bu esa ularga inson anatomiyasi haqida chuqur bilim olish imkonini bergan.

Antik davr tibbiyoti. Antik davr tibbiyoti insoniyat tarixida muhim bosqichlardan biri bo'lib, ayniqsa, Yunoniston va Rim imperiyasi davrida tibbiyot ilmiy asosga ega bo'la boshlagan. Bu davrda kasalliklarni davolashga falsafa, ilm-fan va empirik tajriba bilan yondashilgan. Shuningdek, tibbiyot bu davrda diniy va mifologik ta'sirlardan qisman xalos bo'lib, mantiqiy va nazariy asosda rivojlanishni boshlagan. Rim imperiyasi davrida sanitariya va jamoat salomatligiga katta e'tibor berilgan. Rimliklar suv ta'minoti va kanalizatsiya tizimlarini qurishgan, shuningdek, harbiy gospitalar tashkil etishgan.

Antik davrda yashab o'tgan Gippokrat, Galen va boshqa olimlar tibbiyotga katta hissa qo'shgan.

Gippokrat qadimgi Yunonistonning eng mashhur shifokorlaridan biri bo'lib, u tibbiyot fanining asoschilaridan hisoblanadi.

Uning xizmatlari quyidagilardan iborat:

Gippokrat qasami – bugungi kungacha tibbiyot axloqiy tamoyillaridan biri sifatida qabul qilinadi.

Kasalliklarning tabiiy kelib chiqishi – u kasalliklarni ilohiy jazoga bog'lamay, ularning sabablari atrof-muhit, ovqatlanish va organizm muvozanati bilan bog'liq ekanini ta'kidlagan.

To'rt suyuqlik nazariyasi – Gippokrat inson tanasi qon, shilliq, sariq o't va qora o'tdan tashkil topgan deb hisoblagan. Unga ko'ra, sog'lom bo'lish uchun bu suyuqliklar muvozanatda bo'lishi kerak.

Tibbiy kuzatish va diagnostika- u bemorlarni kuzatish, ularning simptomlarini yozib borish va kasalliklarni empirik ravishda tahlil qilish tizimini joriy qilgan.

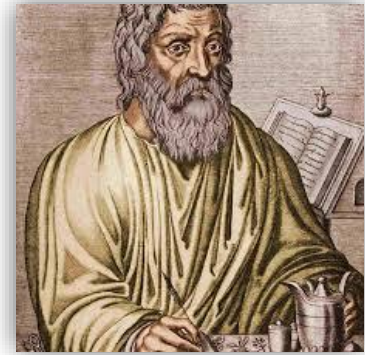
Gippokrat kasalliklarning tabiiy sabablarini o'rganishga e'tibor qaratgan va bemorlarni kuzatish va ularning holatini tahlil qilish muhimligini ta'kidlagan. Galen esa anatomik bilimlar va fiziologiya sohasida ko'plab kashfiyotlar qilgan.

O'rta asr tibbiyoti. O'rta asrlar tibbiyoti (taxminan V–XV asrlar) insoniyat tarixida muhim bosqichlardan biri bo'lib, bu davrda tibbiyot ilmiy rivojlanish bilan birga diniy ta'sir ostida ham shakllangan. Qadimgi Yunoniston va Rim tibbiyotining merosi saqlangan bo'lsada, bu davrda tibbiyot rivoji Yevropa, Islom dunyosi va Sharqiy sivilizatsiyalar o'rtasida farq qilgan.

O'rta asrlarda tibbiyot asosan monastirlar va islom olamida rivojlangan. Islom olimlari Gippokrat va Galen asarlarini tarjima qilib, ularga sharhlar yozishgan. Ibn Sino (Avitsenna) "**Tib qonunlari**" asari bilan tibbiyotga katta hissa qo'shgan. Bu asar o'rta asrlarda Yevropada tibbiyot bo'yicha asosiy qo'llanma bo'lib xizmat qilgan.

Yevropada o'rta asr tibbiyoti asosan diniy tushunchalar bilan cheklangan bo'lgan. Kasalliklar gunohlar uchun jazo deb hisoblangan. Biroq, salib yurishlari davrida musulmon olamidagi tibbiyot yutuqlari Yevropaga kirib kelgan.

Bu asrlarda Bag'dod, Damashq, Qohira va Andalusiya shaharlarida katta tibbiyot markazlari tashkil etilgan va u yerlarda xalq uchun bepul tibbiy xizmat ko'rsatadigan shifoxonalar barpo etilgan. Dorivor o'simliklar, minerallar va hayvon mahsulotlaridan foydalangan holda tibbiyot rivojlangan.

Tibbiyotning tarixiy rivojlanishi

Davr	Asosiy xususiyatlar
Qadimgi tibbiyot	Diniy va sehrli tushunchalar, o'simliklar bilan davolash
Antik davr tibbiyoti	Falsafa va fan bilan bog'liqlik, Gippokrat va Galen asarlari
O'rta asr tibbiyoti	Islom olamidagi yutuqlar, Ibn Sino asarlari
Uyg'onish va Yangi davr tibbiyoti	Anatomik bilimlar rivojlanishi, jarrohlik takomillashuvi
Zamonaviy tibbiyot	Texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlar, antibiotiklar, vaksinalar

Uyg'onish va Yangi davr tibbiyoti. Uyg'onish davri (XIV–XVII asrlar) va Yangi davr (XVII–XIX asrlar) tibbiyotning ilmiy asosda rivojlanishiga olib kelgan muhim bosqichlardir. Bu davrlarda qadimgi bilimlar qayta kashf etilib, anatomiya, fiziologiya, farmakologiya va jarrohlik sohalarda ulkan yutuqlarga erishildi. Uyg'onish davrida tibbiyotda katta o'zgarishlar yuz berdi. Anatomik bilimlar rivojlandi, jarrohlik usullari takomillashdi. Andreas Vezaliy, Uilyam Garvey va boshqa olimlar tibbiyotga katta hissa qo'shgan.

Yangi davr tibbiyoti esa ilmiy inqilob va sanoat rivoji natijasida shakllandi. Ushbu davrda tibbiyot yanada eksperimental va amaliy jihatdan rivojlandi. Kasalxona tizimi kengaytirildi, mikrobiologiya va jarrohlikda yangi texnologiyalar paydo bo'ldi. Yangi davr tibbiyotining muhim jihatlariga quyidagilarni kiritish mumkin: kasalliklarning mikroblar tomonidan yuzaga kelishi isbotlandi, vaksinalar ishlab chiqildi va immunizatsiya rivojlandi, anesteziya va antiseptik usullar jarrohlikni xavfsizroq qildi, sanitariya va gigiyena qoidalariga e'tibor qaratildi va kasalliklarni laboratoriya sharoitida o'rganish boshlandi.

Zamonaviy tibbiyot. XX va XXI asrlarda tibbiyotda texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlar natijasida katta yutuqlar amalga oshirildi. Zamonaviy tibbiyot ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida shakllandi. Ushbu davrda diagnostika, davolash, jarrohlik, farmakologiya va biotexnologiya kabi sohalarda ulkan yutuqlarga erishildi.

Antibiotiklar, vaksinalar, genetik muhandislik, organ transplantatsiyasi va boshqa ko'plab yutuqlar insoniyat hayotini sezilarli darajada yaxshiladi. Bu davrga kelib genetika, bioinformatika, sun'iy intellekt va robototexnika tibbiyotda keng qo'llanila boshladi. Har bir inson genomiga mos ravishda davolash usullari ishlab chiqildi va immunizatsiya, parhez, jismoniy faollik va turmush tarzini o'zgartirish orqali kasalliklarning oldini olish, tibbiy konsultatsiyalar va tashxis qo'yish jarayonlari onlayn platformalar orqali amalga oshirish, kletka terapiyasi, 3D bosma yordamida

organlar yaratish, regenerativ dorilar ishlab chiqish amalga oshirildi.

XULOSA

Tibbiyot insoniyat tarixining eng muhim va ajralmas qismi bo'lib, uning rivojlanishi jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq. Tarixiy jarayonda tibbiyot turli bosqichlardan o'tib, bugungi kunda yuqori texnologiyalarga asoslangan zamonaviy ilm-fanga aylangan.

Antik davrda tibbiyot asosan diniy e'tiqodlar va tajribalarga asoslangan bo'lsa, O'rta asrlarda tibbiy bilimlar falsafa va diniy ta'limotlar bilan uyg'unlashgan holda rivojlandi. Sharq olimlari, xususan, Abu Ali ibn Sino va Al-Roziy kabi mutaxassislar tibbiyotning ilmiy asoslarini yaratib, diagnostika va davolash usullarini shakllantirdilar.

Uyg'unish davri tibbiyotda aniq kuzatuv va tajribaga asoslangan yangi yondashuvlarni olib kirdi. Anatomiya va fiziologiya bo'yicha ilmiy tadqiqotlar rivojlanib, jarrohlik va farmakologiya sohasi ancha takomillashdi. Yangi davrda mikrobiologiya va vaksinalar kashf etilishi tufayli yuqumli kasalliklarga qarshi kurashda katta natijalarga erishildi.

Zamonaviy tibbiyot esa texnologiya va ilm-fan yutuqlari asosida genetik tadqiqotlar, sun'iy intellekt, robototexnika, nano-tibbiyot, regenerativ terapiya kabi ilg'or yo'nalishlarga ega bo'ldi. Bugungi kunda tibbiyot kasalliklarning oldini olish, ularni erta aniqlash va samarali davolashga qaratilgan bo'lib, inson umrini uzaytirish va hayot sifatini yaxshilashga xizmat qilmoqda.

Kelajakda tibbiyot yanada shaxsiylashtirilgan, innovatsion va texnologik yo'nalishda rivojlanib borishi kutilmoqda. Gen terapiyasi, sun'iy organlar, aqlli dori vositalari va biotexnologik muolajalar yordamida insoniyat kasalliklarni yanada samarali boshqarishi mumkin bo'ladi.

Shunday qilib, tibbiyotning tarixiy rivojlanishi insoniyat taraqqiyotining muhim qismi bo'lib, uning har bir bosqichi inson salomatligini yaxshilashga xizmat qilgan. Hozirgi va kelajak avlodlar uchun bu jarayon yanada rivojlanib, yanada ilg'or va innovatsion yechimlar bilan boyib borishi muqarrar.

Foydalanilgan adabiyotlar va internet manbalari:

1. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. Zamonaviy tibbiyot va sog'liqni saqlash tizimi. – Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2021.
2. Ismoilova N., Karimov I. Tibbiyot tarixi va uning rivojlanish bosqichlari. – Toshkent: Sharq, 2019.
3. A.A.Qodirov. Tibbiyot tarixi. Toshkent: 2005.
4. X.E. Rustamova, N.K. Stojanova. Tibbiyot tarixi. Toshkent: 2020